

Történelem és emlékezet

GYÓNI GÁBOR

Azok a kutatók, akik a XIX. századtól kezdve felfedezték a nép kultúráját, majd egyre inkább elmélyedtek benne, általában az ősiséget felfedezve egy-egy mesében vagy mondában, egy idő után szembekerültek a problémával, hogy tulajdonképpen magát a szóbeliséget, mint jelenséget meghatározzák. A fő kérdés, ami ezzel kapcsolatban felmerült: vajon mennyire tartós a szóbeliség, mennyire képes konzerválni és visszaadni az elmúlt idők történéseit. Ma már tudjuk, hogy szemben a rózsaszín álomfelhőket kergető romantikus szemlélettel, az oralitás bizony eléggé illékony dolog (viszonylag rövid idő alatt jelentős változások lépnek fel) és a legjobb esetben is csak fokozott kritikával alkalmas arra, hogy az archaikumot rekonstruálni lehessen belőle. Ebből a szempontból J. Goody Nyugat-Afrikában végzett tevékenysége, valamint W. Anderson kutatásai kiemelendők. Itt is a hagyományok rövid idő alatt végbemenő sorvadásával és torzulásával találkozhatunk, s ez annak ellenére így van, hogy az úgynevezett primitív népeknél a szóbeli hagyományok tartósabbnak mondhatók, mint például az európai parasztkultúrákban.¹ Magyar vonatkozásban Fejős Zoltán Karancslapujtőn végzett kutatásai mindezeket csak alátámasztani tudták.²

Jelen dolgozatban azt vizsgáljuk meg, hogy egyetlen faluban: a Bánátban lévő, Jugoszláviához tartozó Szajánban hogyan változik a történeti emlékezet valamivel több mint egy évszázad leforgása alatt. Van-e esetleg változás, mi az, ami korábban még fontos volt, de mára már elfelejtődött (vagy legalábbis nem akadtunk nyomára), s ezzel összefüggésben: melyek azok az események, amelyek az elmúlt néhány évtizedből emlékeztetések és fontosak a szajáni emberek számára? Vajon annak a sokréti és stilisztikailag vegyes összetételű anyagnak, amit "történeti emlékezetnek" hívunk, van-e valami mögöttes funkciója, amint az már más helyen is megfogalmazódott?³ Ezekre a kérdésekre keressük a választ.

Szaján folklorisztikai szempontból unikális helynek számít, hiszen Kálmány Lajos jóvoltából – aki úttörő szerepet vállalt a történeti néphagyományok gyűjtésében⁴ – van egy értékes adatunk arról, hogy itt ismert volt a múlt században a Dózsa-hagyomány, s jóformán ez az egyetlen utalás arra, hogy a magyar történeti hagyományban a mostani elszigetelt és szórványos Dózsa-emlékek (Dálnok, Temesvár és Szeged (?))⁵ valaha jóval elterjedtebbek voltak.⁶ A szajáni történeti emlékezet vi-

¹ Kósa 1973. 49.

² Fejős 1985. 40.-44.

³ Zsigmond 1995. 101.

⁴ Dégh 1952. 100.-101.

⁵ Sándor István - Katona Imre címszava a Magyar Néprázi Lexikonban, a szegedi Dózsa-hagyomány vita tárgyát képezi, erre nézvést Péter László és Kulcsár Péter szóváltása: Tiszatáj 1973/2. 65.-71.,

⁶ Kálmány 1882. 190.

szonylag jól dokumentálható, hiszen Kálmány Lajos 1879-80-ban folytatott itt nagyszabású gyűjtést.⁷ A szajáni plébánián kéziratban őrzik az egykori plébános, István Imre A 150 éves Szaján című művét, amit 1956-ban írt, s jól láthatóan elsődleges forrásként használta fel a szájhagyományt. Emellett Bálint Sándornak, Katona Imrének, Tóth Ferencnek és Ferenczi Imrének vannak adatai Szajánról⁸, s ehhez kapcsolódik a mi gyűjtésünk.

Ha ezeket az adatokat összevetjük, a változás első látásra szembeütő: vannak olyan események, amelyek 1956-ban még élénken éltek a szájhagyományban, 2000-ben pedig már nem vagy csak homályos utalásokból lehet rájuk következtetni. A gyűjtés során igyekeztem elsősorban olyan embereket megszólaltatni, akikről tudni lehet, hogy családjuk a kezdetektől fogva Szajánban lakik. Mindenekelőtt a történeti (avagy helyi) mondákra kérdeztem rá, nem mellőzve egyéb témákat sem, azonban a nagy, országos jelentőségű történeti események, személyek hagyományban való meglétét nem vizsgáltam, de Luby Margit sokat idézett kesergő megállapításait ismerve, ezen a téren valószínűleg nem lett volna olyan gyümölcsöző a kutatás.⁹

A munka során mintegy harminc család történeteit vettem fel magnóra illetve jegyeztem le. Okkal vetődik fel a kérdés, vajon ez az adatfelvétel mennyire „reprezentatív”, hűen tükrözi-e a valóságos helyzetet? A „teljes valóság” feltárása nem lehet ilyen terjedelmű cikk témája, s ennek feltárása hosszú évek kutatómunkáját igényelné. Mi csak arra vállalkozhatunk, hogy nagy vonalakban vázoljuk fel a szajáni oral history mibenlétét. Csak egyetlen példa erre: korábbi utalásokból ismeretes egy Zimánk nevű férfi, akinek a története az utolsó verbuváláshoz fűződik. Eszerint amikor az utolsó verbuválás volt Szajánban, ez a Zimánk vasvillával kergette el a verbuválókat. Ezt a történetet egyetlen esetben sem sikerült felgyűjtenem, a rákérdések ellenére sem. Másutt viszont azt olvasni, hogy a történetet még ma is ismerik.¹⁰ Mindazonáltal nem árt megjegyezni, hogy ennél jóval kevesebb adat birtokában is születtek már publikációk, például a Magyar Néprajzi Atlasz készítése során a Szajánhoz hasonló kicsi és társadalmilag nagyrészt homogén települések esetében elegendő volt – legalábbis elvben – 8-10 adatközlő beszámolója ahhoz, hogy a térképen megjelenjen egy adott kulturális jelenség.¹¹ Ahhoz, hogy egy kulturális jelenséget hagyománynak nevezzünk, három generáción át kell fennmaradnia.¹² Ezt a definíciót nem tekintettük áthághatatlan akadálnak, s olykor olyan dolgokra is rákérdztünk, amelyek a három generációs időtávolságon belül vannak, s mint alább látni fogjuk, például a partizánok vagy a keresztrombolók története joggal nevezhető hagyománynak, hiszen ezekben az esetekben megfigyelhető a kontaminálódás jelensége.

⁷ Olyannyira, hogy a kötet jórészt szajáni gyűjtésen alapszik, még az is felmerült hogy a Temesköz népköltése alcím helyett helyesebb lenne a Szaján népköltése címet adni.

⁸ Bálint 1975, Katona 1952, Tóth 1975, Ferenczi 1978

⁹ Luby 1938. 169.-176.

¹⁰ Törköly 2000. 24.

¹¹ Magyar Néprajzi Atlasz Gyűjtési Útmutató 4.

¹² Hofer - Niedermüller 1987. 35.

A gondolat, hogy változásvizsgálatokat folytassunk, a magyar néprajztudományban sem újkeletű dolog. 1972-ben éppen Szajánban (valamint Padén és Egyházaskéren) Tóth Ferenc és Katona Imre gyűjtött balladákat abból a célból, hogy megvizsgálják, Kálmány óta mennyit és hogyan változott Szajánban a balladák. ¹³ Az ő eredményeik azt mutatják, hogy a balladák vagy szerkezetileg szenvedtek kisebb-nagyobb fokú romlást (például *A halálatáncolatott lány* balladája prózaivá vált az idők folyamán), de olyan is előfordult, hogy a ballada minden különösebb szerkezeti romlás nélkül átvészelte az idöket, de ismertsége – szemben más népszerű témákkal – rendkívül gyér (*A megcsalt férj*). ¹⁴ Ami a mondák időbeli módosulását illeti, itt Zsigmond Győző úttörő jellegű kutatásaira támaszkodhatunk, amit a székelyföldi Felsőboldogfalván végzett, megvizsgálva, hogy a történeti mondák mennyit változtak Orbán Balázs és 1994 között. Megjegyzendő, hogy ő nem foglalkozott a XX. század néphagyományban megőrződött eseményeivel, kizárólag Orbán Balázs nyomát követte. ¹⁵ A vizsgálat eredménye, hogy az Orbán Balázs által megörökített mondahagyomány és a XX. század végi között nagyjából teljes átfedés van. Csak kivételes esetben fordul elő nyomtalan eltűnés, formailag pedig annyi változás történt, hogy a meseszerű elemek kikoptak, de a szűzsé változatlan maradt. ¹⁶ A szajáni tapasztalatok ezzel szemben inkább azt mutatják, hogy a változás gyorsabb ütemű, s csak nagy vonalakban van átfedés az 1956-ban és a 2000-ben feljegyzett anyag között. 44 év, tehát két generáció alatt volt nem kevés, ami kikopt. A változás mibenléte – mint azt a bevezető példán is láttuk – erősen függ a társadalmi, hatalmi stb. összetevőktől.

Maga Szaján (vagy ahogy mondják, *Szajány*) már a középkorban is lakott hely lehetett. Ez a Marostól délre eső terület a kunok fennhatósága alá tartozott, itt terült el a kun Szenteltszék. ¹⁷ Maga a Szaján név is a kipszak nyelvből lenne levezethető, jelentése 'gyík', ¹⁸ egy másik elmélet szerint kipszak, de személynévi eredetű lenne ¹⁹. Szaján – a vidék más településeivel együtt – a török kor pusztításainak esett áldozatul. A falu lakosai – érthető módon – semmilyen emléket vagy hagyományt nem őriznek a kunokról. A terület ezután hosszú ideig lakatlan volt. A XVIII. században Bécs kezdeményezte a Temesköz újranépesítését, lehetőleg minél több német és minél kevesebb magyar lakossal. A magyarok csak a XVIII. század végétől jelentkeznek nagyobb számban. Szaján közvetlen közelében már 1780 körül újjáalakul Szegedről, illetve Szeged környékéről érkezett lakosokkal a középkori eredetű Morotva. Morotva igen régi gyökerekkel rendelkezik, már a XI. században van okleveles említése az egykori halászfalunak. ²⁰ Az újkori Morotva nem lesz hosszú életű, 1832-ben elpusztul, lakosainak zöme Padéra, másik része Szajánba telepszik s pél-

¹³ Tóth 1975. 7.

¹⁴ Uo. 50. 63.

¹⁵ Zsigmond 1995. 100.

¹⁶ Uo. 92.-98.

¹⁷ Györffy 1990. 301.

¹⁸ Szabó 1935. 60.

¹⁹ Györffy 1963. 869.

²⁰ Uo. 864.-865.

dául a Szajánban ma is fellelhető Bera, Palatinus és Törköly családok morotvai eredetűek.²¹ Morotva pusztá ma a nagy kiterjedésű szajáni határ része. A szajáni emlékezet fenntartotta annak emlékét, hogy "valami település vót ott", volt aki még arról is tudott hogy "*Padé ott vót. Ez biztos. Onnan települt be.*"²² 1798 áprilisában Tajnay János és Antal veszik meg Szaján pusztát, és a telepítés is az ő kezdeményezésükre indul meg nem sokkal ezután.

A falu lakosai közül nem mindenki tudott felelni arra a kérdésre, honnan ered a Szaján elnevezés, de aki válaszolt, az zömmel a bárókhoz kapcsolta, vagy ahhoz, hogy ilyen nevű ember volt a település alapítója. Például egy adatközlő a „Miről kapta nevét Szaján?” kérdésre ezt felelte: „*A báróról. Szajnai báró volt, osztakkó lögyön Szaján.*”²³ „*Valamikő mikő Szaján mögalakút, vót erre kinn egy tanya, kastély, nem olyan rég lett elpusztítva. Szajni Jánosnak hitták, az hozott ide bérösöket.*”²⁴ De volt olyan is, aki a belső-ázsiai Szaján-hegységgel rokonította a falu nevét, de ez igazán csak egyedülálló példa. Szajánt Szegedről érkezett katolikus magyarok szállták meg 1806-ban, de nem ez volt az egyetlen hullám, hiszen 1816-ban – az egyébként szintén szegedi földnek számító – Vedresházáról érkeznek új lakosok.²⁵ A szajáni magyarok ma is szinte kivétel nélkül római katolikusok, zömmel vallásos, hívő emberek (annak idején Kálmány Lajos meg is dicsérte őket buzgó hitük miatt), reformátust csak mutatóba lehet találni. Kálmány idejében még – jó három generációval a letelepedés után – nyilvánvaló volt a szegedi származás emléke: „*A szájhagyomány...bizonyosága szerint Szaján lakosainak a legnagyobb része Szeged tanyáiról származott. Legtöbben jöttek Hantháza, vagy ahogy ők mondják Hontháza környékéről, kevesebben a városról: Szegedről, hol számos családnak ma is él ismerős rokona, kivel most is összeköttetésben van. Rokonaikat leginkább, ha Szegedre búcsúra (augusztus 5.) mennek, szokták meglátogatni.*”²⁶ A szegedi származás emléke, bár még fellelhető, lassan fakulóban van, az általam megkérdezetteknek kevesebb mint a fele tudott valamit erről. Ez már a XX. század második felében észlelhető volt. „*A szajániaknak az a meggyőződésük, hogy őseik közvetlenül észak felől jöttek és nem Bácskán keresztül.*” – írta István 1956-ban.²⁷ Bálint Sándor a hatvanas években találkozott olyan szajánival aki még ismerte a szegedi származás emlékét.²⁸ Azonban néha meglepően tartós a népi emlékezet. Azok, akik tudtak a szegedi eredetről, legtöbbször annyit mondtak hogy „Az ősök szegediek voltak”, de volt olyan adatközlő, aki még az egykor Szegedről érkező ős háza helyét is meg tudta mutatni. A családi hagyomány szerint a bíró lányát vette el a letelepülő ős, s még azt is tudja, hogy Szajánba érkező elei közelebből Tápéiak

²¹ Kálmány 1882. VIII.

²² Bunford Sándor, szül. 1921

²³ Sebők István (S.I.) szül. 1936

²⁴ Fekete János, szül. 1923

²⁵ Tóth 1975. 8.

²⁶ Kálmány 1882. X.

²⁷ István 1956. 6.

²⁸ Bálint 1974/75. 220.

voltak²⁹ (majd alább is látni fogunk példákat arra, hogy az egyes történelmi események emléke a családtörténetekbe ágyazódva maradt meg). De sajnos nem ez a jellemző példa, például a Kálmány által említett *Hontháza* emléke mára teljesen kiveszett. Hogy a szegedi eredet emléke halványulóban van, a természetes „felejtésen” túl okozhatja az is, hogy a határváltozások korábban jól működő organikus egységeket szabdaltak szét, felszámolva egy közösség természetes kapcsolatait, jelen esetben Szajánt elszakítva Szegedtől.

Mi fogadta a jövevényeket? A Kálmány által lejegyzett hagyomány szerint mielőtt betelepült volna Szaján, a területet mocsarak, víz borította, s csak a dombok emelkedtek ki a vízjárta vidékről. A dombok rablóknak adtak otthont, akik egyszer összemarakodtak a koncon, s miután elkotródtak, azután került sor Szaján alapítására. Más hagyomány szintén arról tudósít, hogy a szegedi telepesek érkezése előtt sem volt lakatlan a vidék, csak hogy nem rablókról, hanem „pásztornépségről” tud, akik beolvadtak az új honfoglalók közé és később együtt dolgoztak Szajánért. Ennek ma már csak halovány emléke van a szajáni néphitben. A népi emlékezet nyilván tartja a falu legöregebb házát a „Bunford utcában”, amely már a betelepülés előtt is állt, amikor *„itt víz vót valamikó, nádas.”* Ez a ház a betyárok tanyája volt, tele alagutakkal és halottak vannak benne eltemetve. Ugyanitt lehet olvasni, hogy az első meghúzódási helyet, mivel élelemszűkében voltak, *Koplalónak* nevezték el, „aminek emlékét ma is őrzi a *Koplaló-düllő* elnevezése is.”³⁰ Bálint Sándor is úgy hallotta hogy „víz közé gyűttek” a falu alapítói, és azt a helyet, ahol legelőször meghúzódtak, *Koplalónak* nevezték.³¹ Sajnos, mára a Koplaló határrészhez fűződő mondának nem akadtunk nyomára, ami egyben a szegedi eredet emlékének fakulásával nem meglepő. Van, aki szerint valamikor a „törököket hajtották arra”, másvalaki szerint „...*azé hívták azt Koplalónak mert ott vótak kinn disznók, azt ott koplaltak, azt azé hívták azt Koplalónak.*”³² Viszont elmondható, hogy a régi lecsapolások előtti vízivilág emléke élénk.³³ A falu megalakulását az 1880-as évszámhoz szokták kapcsolni, ugyanis ekkor épült meg a templom (egészen pontosan 1881-ben), amit a templomon egy jól látható felirat hirdet. Itt kell megjegyezni, hogy a néphagyományban jól kivehetően két *Szaján* képe rajzolódik ki, amelyek időben és térben eltérnek egymástól.

Kósa László megállapítása szerint a nép történeti emlékezetében fontos szerepet tölt be a „szaladás”-nak nevezett esemény³⁴, ami zömmel a falu lakosságának a török elől való futását jelenti. A Szajánban ismert „szaladás” az 1848-as szabadságharchoz köthető. Tudjuk, hogy 1848 a parasztság szemében az egyetlen történelmi választóvonal,³⁵ s az egyetlen évszám, aminek tudatában vannak. Ez Szajánban is így van. A történelmi emlékek közül a „szaladás” él a legélénkebben, valamint a

²⁹ Nyomtató Erzsébet szül. 1931, édesanyja neve Terhes Mária, s a Terhes család valóban tápai

³⁰ István 1956. 7.

³¹ Bálint 1974/75. 220.

³² Fekete János szül. 1923

³³ Balcangó György szül. 1950

³⁴ Kósa 1980. 73.-74.

³⁵ Katona 1974. 112.

betyárokhoz kötődő történetek. Azonban a hagyományok erőteljes kopását itt is megfigyelhetjük, az 1956 óta eltelt időtől fogva is. Kálmány csak annyit jegyzett föl, hogy 1848/49-ben a szajániak Szegedre futottak.³⁶ 1848-ban a forrongó délvidéki helyzetben a nemzetiségi uszítás egymásnak ugrasztotta a magyarokat és a szerbeket. Sok szomorú atrocitásról tudunk, amit a magyar lakosság ellen követtek ezidőtájt. István Imre egykori plébános bőven ecsetelte az eseményeket, jórészt a szájhagyományra építve. A szajániak félelmükben Szegedre, anyavárosukba menekültek. Mielőtt felszedték volna a sátorfájukat, elásták a harangokat a temetőben és fejfával is megjelölték. Csak a bíró maradt a faluban, de a hírek szerint őt a szerbek felnégyelték. 1849 tavaszán visszatértek a faluba, de azt felperzselve találták. A hagyomány szerint csak négy ház maradt épen a pusztítás után. Amikor a szajániak visszajöttek, most már a közeli, szerbek lakta Tiszahegyesről futottak el a szerbek. A szajániak beköltöztek Tiszahegyesre. Erről a következő példát őrizi a szájhagyomány: „Az egyik nagy szerb házban Erdei István nevű szajáni magyar szállásolta el családját. Egy napon megjelent az udvarban a ház szerb tulajdonosa és egy kis gyümölcsöt akart szedni a gyermekeinek. Erdei azt megtagadta abban a tudatban, hogy ez az állapot most már végleges. Szajáni szénáját is idehozatta. Amikor később a többi szajánival neki is el kellett hagyni a falut, egy napon beállított szekérével a szerbhez, hogy szénáját hazaszállítsa. „Nem úgy van az Pista!” – felelte a szerb, te nem adtál nekem az én gyümölcsömből – én sem adok neked a te szénádból.”

A monda szerint az egyik épen maradt ház a Bunford-utcában volt, s a harangokat is ide szállították. „Mesélik, hogy a fiatalemberek a harangok emelgetésével próbálgatták férfias izmaikat.” A *régi Szaján* a mai Kecskellér pusztá helyén volt, itt csak egy ház maradt épségben. A újjáépítendő település ettől valamivel északnyugatra épült fel. Az 1848-as hagyományok eleveenségét a plébános így kommentálja: „A nevezetes és mozgalmas 1848-49-es eseményeket pedig még a mai öregek is emlegetik apáik elbeszélése alapján. Lehet, hogy egyesek talán zavarba jönnek, ha a „48”-as szabadságharcról kérdeznek valamit tőlük, de rögtön megélnék, ha így hangzik a kérdés: „Hogy is volt a szajániakkal a szaladáskor?” Ezen a néven örököltette meg a néphagyomány azokat a történelmi eseményeket.³⁷ A szajáni emberek tudatában megőrződött a régi település emléke, ennek tudható be hogy Kecskellér pusztát³⁸ a szajáni népnyelv *Égött-Kecskellérnek* nevezi, utalva arra, hogy azt valamikor felperzseltek, s mindenki tisztában volt vele, hogy ott volt valamikor Szaján: „*Szaján nem itt vót. Arráb vót egy öt kilométerre. És abba a Ferenc Jóska időbe nem tudom én melyikbe vót a szaladás. A högyösiek...akkó sok nádasház vót és ez a Högyös erősebb vót mint Szaján, mer nagyobb vót, fölgyújtották az egész községet. Akkó a községek háborúztak, egyik a másikával. Úgyhogy a*

³⁶ Kálmány 1882. XII.

³⁷ István 1956. 10.-12.

³⁸ A Kecskellér elnevezés a kecske szóra megy vissza, pontosabban azt a „kükecskét” jelzik vele, amely egykor a szajáni határban hányódott és a törökök kincsét rejtette magában. A mondatípus országosan elterjedt /Kósa 1980. 80./ ismert. A szajáni Kecskellér kökecskéjére vonatkozó mondákat Ferenczi Imre publikálta: Ferenczi 1978. 193.-194. Szajánban a kökecske mai napig általánosan ismert.

högyösiek a szajániakat főnyomták egész Szőregig...el voltak égetve a nádasházak, ottan vótak Kecskelléren vagy minek híjják, s aztán telepítették a falut."³⁹

Azért az elmondható, hogy nem jellemző a szajániaknál „Ferenc Jóska” idejéhez kötni a szaladást, általában 1848 jó viszonyítási pont. „...Égött Kecskellér... valamiké ott...házak vótak ott. Azt mikó a szerbek zavarták a magyarokat '48-ba, 1848-ba, akkó sza...Az öregek azt mondták, szaladáskó, azt úgy hítták szasladáskó, no ekkó emöntek, egészen emöntek Szegedéig még akkó is vitte utánuk a pörnyét mer nádtetejes házak vótak, így a szél vitte utánuk, aszongyák még Szögedébe is vitte utánuk, Szögedébe arra menekültek ugye.”⁴⁰ Viszont ma már nem mindenki számára nyilvánvaló, hogy a szerbek (tiszahegyesiek) voltak tettesek, több esetben is a törökökhöz kapcsolták Szaján pusztulását (ennek, mint alább látni fogjuk, van a mai világlátásra vonatkoztatható eredője). A kérdést, hogy miért éppen Szegedre menekültek, többnyire praktikus okokkal magyarázták, azért mert „erre vót a szabad hely”, csak elvétve lehetett hallani, hogy azért „mer tiszta magyar község vót Szeged. Hát akkor a szajányiak jártak Szegedre piacra, mikó ez nem vót leszakítva, azt ezé.”

Mint fentebb utaltunk rá, a családi hagyományok – csatlakozva a nevezetes eseményekhez – nagy szívósságra képesek. Olykor azt láthatjuk, hogy a családtörténetekben a múlt egy szelete tisztán kirajzolódik (jelen esetben például megnevezik viszonylag pontosan azt a helyet, ahová őseik menekültek), miközben az alapját adó történelmi vagy más nevezetes esemény nagymértékben torzul, illetve elmosódik. Így lehet ez annál az adatközlőnél, aki egy családi történetet adott elő, elmesélve részletesen, hogyan menekültek az ősei Szajánból Győre (!), útközben felszedve két árva gyereket, miközben nem tudja, hogy ez az esemény pontosan mikor történt, és azt sem tudja, hogy a szerbek vagy a törökök gyújtották-e fel a falut. Egy másik adatközlőnek is mélyrenyúló családi emlékei vannak, úgy tudja, hogy családja Győrből eredt (itt nyilván Al-, és Felgyő torzult változatáról van szó), s 1848-ban visszamentek Győrbe. Az egyik őse 1848-ban bosszúból felgyújtotta a hegyesi nádist, ezt apjától hallotta. ⁴¹Vagy egy újabb példa: „...vót egy Bunford, olyan zsíros, piszkos vót. És ő tudott lovagóni, és akkó még Szőregrő visszagyütt bottal, bottal agyonvert itt valahol két rácot, ugye akkó nem féltek a lövéstől, nem vót puszka.”⁴² A valamivel fiatalabb generációnál Szaján leégése már a második világháborúval kapcsolódik össze, egy adatközlő szerint akkor égett le a falu, mikor „a németek menekültek” 1943-ban!⁴³

Az István Imre által felsorolt '48-as adatok közül soknak már nem lelni nyomát. a harangok elásásáról mindössze egy helyen tudtam adatot szerezni, de az adatközlő ezt nem kötötte semmilyen történelmi eseményhez, s szerinte a harangokat azért kellett elásni, mert be akarták azokat olvasztani (harangbeolvasztásról valóban szó volt, de 1917-ben, akkor akarták a harangokat ágyúöntésre felhasználni).

³⁹ Bunford Sándor szül. 1921

⁴⁰ Fekete János szül. 1923.

⁴¹ Palatinus László szül.: 1940

⁴² Bunford Sándor szül.: 1921

⁴³ Balcangó György szül. 1950

ni⁴⁴). Az ottmaradt és felkoncolt bíróról, a megmaradt házakról és a újjáinduló élet-ről szóló hagyományok elsorvadtak.

A poraiból feltámadó Szaján életében alapvető fontosságú változás történt 1850/1851-ben. Ekkor alakul meg bánáti római katolikus németekből Wilhelminfeld, Vilmatér (Tajnayné Jeszenszky Vilma nevét viseli). Egy új, németek által lakott község keletkezett a közvetlen tözsomszédságban. Ma a Vilmatér vagy „Milher” Szaján része, de egykor külön temploma és iskolája volt. Az egykori szájhagyomány szerint a németek a jó föld és a meggazdagodás reményében érkeztek Szajánba. Azt hitték, hogy homokos a talaj, ezért krumplit vetettek bele, de rossz volt a termés. A svábok – ismét csak az 1956-ban ismert szájhagyományra hivatkozva – ezt a mondókát mondták:

Szaján feld nem jó feld
Kászákö hácátos - dinnyeföld kukacos
Kecskeller, nincs kenyér
Ludas, két garas
Kaszáló, kutykurutty
Kontergirinc, hopmarsír⁴⁵

Ugyanez a mondóka Bálint Sándor gyűjtésében így hangzik:⁴⁶ Dinnyeföld: kukacos, Kecskeller: nincs kenyér, Ludás: két garas, Palintyos: kutykurutty, Kontergirinc: hoppmasír.

A svábok eltávoztak Szajánból még a XIX. században, mégpedig a néphagyomány szerint úgy, hogy éjjel elosontak, a lámpákat pedig égve hagyták, hogy azt higgyék, otthon vannak. Csak néhány család maradt Szajánban (Brunner, Lang, Becker), Vilmatért 1883-ban közigazgatásilag egyesítették Szajánnal.⁴⁷

A szajániak között ma is közsismert, hogy Vilmatéren valamikor svábok laktak, s úgy mentek el, hogy égve hagyták a lámpát. Viszont a svábok távozása összemosódik a második világháborús eseményekkel. 1941 után a Bánát és benne Szaján német fennhatóság alá került. Szajánba is bevonultak a németek. A német uralom 1944-ben ért véget. Egy adatközlő szerint a németek akkor mentek el, „mikor az oroszok bejöttek. Itt Szajánon október hatodikán möntek keresztű. Akkó szabadult föl...égve hagyták a petróleumlámpát...ne vegyék észre egymást, úgy szöktek el.”⁴⁸ Az általános vélekedés szerint a németek a rossz földek miatt mentek el: „...a némötök elmenekűtek mind...mer rossz föld van itt azé. Némötök aszondták hogy itt van egy kontér föld, kontér kinyit krumpli nix. Krumpli it nem terem, akkó emitt meg Ludasnak hívják...Ludas aszongya béka kutykurutty...csak én ezt hallottam a régi öregektű. A lámpát égve hagyták, azt emöntek, aszongyák égve hagyták a lámpát azt emöntek.”⁴⁹ „Nagy krumpli vetni - kis krumpli kapni.” – ezt mondták a németek

⁴⁴ István 1956. 25.

⁴⁵ István 1956. 13. A mondókában szereplő Kecskeller, Ludas, Kaszáló és Kuntergirinc szajáni határnevek

⁴⁶ Bálint 1974/75. 220.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Kajári Imre szül. 1930

⁴⁹ Fekete János szül. 1923

egy másik adatközlő szerint.⁵⁰ A svábokkal kapcsolatban az égve hagyott lámpa motívuma igen elterjedt, emellett a krumplivetés története is fellelhető a mai hagyományban. Az is világosan látszik, hogy a fanyalgó svábok elvonulását a népnyelv egy mondókéval örökítette meg, amely azonban mára elvesztette megformált-ságát.

Szajánban igen elevenek a betyárhagyományok, bőséggel lehet ezzel kapcsolatban adatot gyűjteni. A betyárok közül Rózsa Sándor, Bogár Imre, a Szabó testvérek és Törköly Jani nevét lehet a legtöbbször hallani. A visszaemlékezések szerint Rózsa Sándor gyönyörű ember volt bodor hajjal, mindig a szegényembert segítette, a gazdagból bolondot csinált. A hagyomány szerint Rózsa Sándor a morotvai nádasokban bújkált. Bogár Imrét többen is szajáni születésűnek tartják, s a faluban több helyen is mutogatják állítólagos szülőházát. Magam (az egyéb betyárfészeknek mondott helyeken kívül) három olyan házról is tudok, ahol Bogár Imre született.⁵¹ Sőt a falusiak szerint mai napig itt él a hírhedt betyár egykori leszármazottja, akinek anyja Bogár-lány volt (Kata). Nos, az állítólagos leszármazotról kiderült, hogy édesanyjának csak csúfneve a *Bogár*, bogárfekete szemei miatt, eredeti neve Magyar Katalin volt.⁵² A szajániak egyébként minden betyárház alá alagútrendszerrel képzeltek el, s többen személyesen is, olykor lábukkal döngötte a padlót, gyözködtek engem a földalatti járatok meglétéről.

Az is megfigyelhető, ahogyan összerosódnak a betyárhistóriák az újabb, a térségben egyébként igen eleven partizántörténetekkel. Volt olyan hely, amit betyárfészeknek mondtak, pedig ott a világháború alkalmával partizánok búvóhelye volt („*Kermenýákon vótak a betyárok. A Bartáék rejtegették őket.*” – máskor ugyanez a partizánokra). Ez jó példája a népi emlékezetben megfigyelhető „lényegkiemelésnek” és sémaképzésnek.⁵³ A régi Szajánban a jövevény (és református) Balog vagy Nagy Balog családon kívül a Kabókok voltak az „urak”, igazi nagybirtokosok. Az ő vagyonuk eredetét is a betyárokhöz kapcsolják. A betyárok „*itt bújkáltak, bemöntek hozzájuk, jártak azelőtt is biztos hozzá. Bemöntek, oszt kirabolták a szabadkai bankot, osztakkó beszaladt hozzájuk valaki, osztakkó azt mondta, gyugja már el néni-kém ezt az iratokat mer zavarásznak. Ez mind pénz vót. Akkó betötte a sparhetlukba, mer akkó má szabadkémény vót, ilyen mint most vannak...begyugta, gyugott még utána valamit. Csak az a jó, hogy nem gyűjtött rá, mer ha rágyűjtött akkó megégött vóna mind. Utána, mikó a csaendörök, magyar csendörök elmentek, utána mönt be hogy hol vannak ezek a cédulák mamám. Akkó visszaadta a cédulákat. Hát nem cédula vót, hanem pénz. No és aztán, azt hagyta neki ez a barátja, ugy aki adta, csak adott neki pénzt, itt van, itt hagyjuk aszongya, nekünk is lesz ekkó meg ekkó ennyi és ennyi, ha mink véletlen nem jelentkezőnk. Az úgy is vót, hogy nem jelentkezték. Még mondta hogy vögyön földet hát vöött, de meghaltak nem gyűttek, tán vagy egy vagy mennyi maradt utána, tíz évre gyűtt, aszondta, itt van, még most is itt van, amit*

⁵⁰ Horváth Sándor szül. 1914

⁵¹ Bogár Imre családfájáról lásd Családi Kör 2000.10.12. /XI. évfolyam 41.szám/, Újvidék

⁵² Bera István szül. 1927

⁵³ Pléh 1979. 107.

vettem a pénzé, ha kő odaadom...”⁵⁴ A többi változat is mind a szabadkai bank kirablásához társítja a Kabók-vagyon eredetét, azzal, hogy a betyárok a Kabókoknál hagyták a zsákmányt, és amíg lecsukták őket, addig a Kabókok szépen meggazdultak. Olyanról is lehet hallani, hogy a Kabókok lelkiismeretfurdalásuk miatt, hogy pénzüket ferde úton szerezték, templomi zászlót készíttettek, ami ma is megvan.

A természeti csapások és nagy járványok emléke fél évszázaddal ezelőtt még igen eleven volt, ami ma már nem mondható el. A Szegedet romba döntő 1879-es nagy árvíz Szajánt is veszélybe sodorta, aminek emléke láthatóan egykor még élénk volt, mára azonban ebből semmi nem maradt. Az árvíz szó hallatán legtöbbszörnek a Tisza 1970-es kiöntése jut eszébe, de emellett még élénken él az öregek fejében az 1941-es „vizes esztendő”. Ez az év egyébként az egész magyar Alföldön ár- és belvizes esztendő volt. 1941-ben nem a Tisza, hanem a Maros jelentette a legnagyobb veszélyt. A szajániak emlékezetében ez mint a „román árvíz” élt. Az emlékezet szerint ekkor „*ladikba jártak a faluba, tanyán laktunk, iskolába is ladikkal vittek.*”⁵⁵ 1932-ben sáskajárás⁵⁶ zúdul a Bánságra, s ennek történetét a mai napig élénk színekkel ecsetelik a szajániak, s nemcsak azok, akik személyesen is átéltek az eseményeket. Egy 1933-ban született adatközlő szerint „*annyi volt a sáska hogy eltakarta a Napot!*”⁵⁷ Voltak olyanok is – elsősorban a mélyen vallásos emberek között – akik még azt is tudták, hogy Szent Antal napján állt meg a sáska, s ezt a napot éppen ezért számon is tartják, ünnepnek tekintik. Egy másik nevezetes nap is van az idősebb szajániak emlékezetében, Szent Bertalan napja, de ez már egy másik szomorú eseményhez köthető. A múltban sűrűn tizedelték pusztító járványok a falvakat, városokat. Szajánban a legutolsó nagy járvány az 1917-es kanyaró volt, s ezt megelőzően még két nagy ragályról maradt feljegyzés, 1909-ben kanyaró, 1873-ban kolera pusztított. Különösen az 1873-as vész volt végzetes. „A hagyomány szerint történt olyan eset is, hogy elindult a gyászmenet a háztól, de már félúton jött a hír utána, újabb haláleset a háznál. Kimentek egyesek búzáért. Mire hazaértek a rakott kocsival, holtan kellett őket levenni a kocsiról.”⁵⁸ Szent Bertalan napja a kolerajárvány miatt emlékezetes, a népi emlékezet szerint ugyanis ezen a napon senki nem halt meg. Ennek a nagy járványnak az idejét a XIX. századra teszik, az „1880-as évekre” vagy az „1850-es évekre”. Megkönnyíti az emlékezést a temetőben az a hét egymás mellett fekvő kereszt, amely egyetlen családnak állít emléket. Őket az 1917-es járvány egyetlen hét alatt vitte el. Ha a járványokra terelődött a szó, a szajániak sokszor hivatkoztak erre.

Vannak olyan események is, amelyek a plébános krónikájában mint nevezetességek megörökítették, ám a népi emlékezetben semmi nyomuk nem maradt. 1896-ban millenniumi fát ültettek, amit 1945-ben kiszedtek a helyéből. 1956-ban még mutogatták a helyét, de mára – úgy tűnik – senki nem tud róla. Vagy: 1933-ban Orcsik János brutális módon lemészárolta szüleit és testvéreit. Ez a nem min-

⁵⁴ Bera István szül. 1927

⁵⁵ Bazsó Sándor

⁵⁶ István 1956. 28.

⁵⁷ Törköly Ilona

⁵⁸ István 1956. 15.-24.

dennapi esemény még helyet kapott a 23 évvel később írt krónikában, azonban a népi emlékezetben nem tudott teret nyerni.⁵⁹

A szajániak történeti tudatát vizsgálva némi ellentmondás is tapasztalható. Szaján a falusi emberek tudatában mint „tisztá magyar falu” szerepel: „*nem vót itt szerb sose*”, amit csak újabban bontottak meg a háborús menekültek. Több alkalommal lehetett hallani, sajnálkoztak amiatt, hogy „*le van szakítva Szaján a magyaroktól*”, ugyanakkor 1918, 1920 vagy Trianon semmit nem mond nekik. Az első világháború sem jelent a szajániak számára fontos emléket.⁶⁰ Szajánnak a délszláv államhoz való kerülését nem kötik egyetlen nagy eseményhez vagy évszámhoz. Egy adatközlőtől hallottam: „*Magyar föld volt ez mindig, amíg a nép a sapkarózsákat kezdte dobálni*”⁶¹ (itt nyilván az őszirózsás forradalomra utalás). Tehát a Jugoszláviához kerülést nem holmi katartikus eseményt fogták fel. Viszont az 1941-es történelem mélyen beleivódott az emlékezetbe. 1941 áprilisában Magyarország megtámadta Jugoszláviát és a magyar csapatok megindultak a Muraköz és Bácska visszafoglalására. Szajánban azt hitték, hogy a magyar foglalás a Bánátra is kiterjed majd, de ezt a németek szállták meg. „*’41-be vót mikó ide gyűttek be a némötök. És a falu úgy vót informálva, hogy a magyarok jönnek. Úgy gyűttek be Csóka felől Szajánba, a szajániak meg az utca végén, ott nagy gyönyörű diadalkapu vót fővirágozva, várták a magyarokat, mög a templom előtt...A plébános úr, valamilyen Dénes vót, kamarás úr, ugye az a helyi közösségbe vót, hogy várja a némötök...A kamarás úr kigyűtt a mögszállást...Kikinda felől megérkeztek, kezét fogott a német tiszttel, le-szalutáltak, kezét fogtak. És a kamarás úr mögfordút: "Kedves testvérök! A magyarokat vártuk, a némötök érkeztek ide, ezt köll fogadnunk"...öt perc alatt ott nem maradt ott senki. Pedig annyi nép vót, hogy nincs akkora vásár vagy búcsú a faluba. Ott majd agyontaposta a nép egymást úgy mönt hazafelé. Ez lött a vége.*” Ezt a történetet mindenki ismeri ma is, s a csalódottság hangját ma is kiérezni. Szép és megható példája ez a történet a hazaszeretetnek. A szajáni lakosság nem őríz kellemes emlékeket a háborús időkből. Bár a németek nem sorozták be a magyarokat, de az ittmaradt svábok utódait keresték, s például a Beckereknek, Bunfordoknak felajánlották, hogy lépjenek be a németek kötelékébe, de ők inkább magyarnak vallották magukat. Ekkorra tehető a Szajánban élt zsidók elhurcolása is. A zsidókról mai napig jó szívvel emlékeznek meg, mert „*az mindönkit kisegűtött, szegényeket mégis kipusztították.*” A háború idején partizánok is tevékenykedtek Szaján közelében (vegyesen magyarok és szerbek). Ma előfordul, hogy a partizánok és a betyárok emléke összemosódik.

A háború után a kommunista hatalom kezdetben igen erőszakosan látott hozzá céljai megvalósításához. Az egyházakat különösen erős támadások érték. Szajánban eltávolították az út menti fészületeket, a „*Jézuskákat*”. A népi hiedelemvilágban a bűnösök mindig elnyerik méltó büntetésüket, s ez ebben az esetben is így van. Akik

⁵⁹ István 1956. 22.-23. 29.

⁶⁰ Egy adatközlő szerint a háborúnak égi előjele volt. A lenyugvó Napban két egymásnak forduló félmeztelen férfit láttak. Ez rossz jel. Zombori Sándor szül.:1928

⁶¹ Horváth Sándor szül. 1914

leszedték a kereszteket, mind borzalmas halállal veszték el, isteni bosszú áldozatai lettek. Volt, akit fa ütött agyon, volt, aki „elrohadt”. A falusiak név szerint is ismerik a tetteseket: „Az egyiket Kis Péternek hívták. Az ő ivadékaik mind földönfutók lettek: Az egyiknek leette a rákseb az arcát. Ez igaz vót. Annak lett egy gügye fia. Mind rosszul haltak mög, akik ledöntötték a köröszőt.” Egy történet szerint egy „olyan boszorkánféle” asszony a saját padlásán tartotta az ellopott keresztet. Sokat szenvedett, nem bír meghalni, csak akkor bír meghalni, amikor visszavitte a keresztet a helyére, a templom elé. Ebben a történetben látható, hogy a boszorkányhit elemei (‘nem bír meghalni’) hogyan épülnek bele új, XX. századi néphitjelenségekbe.

Az ezt követő időszakról már jó véleményekkel vannak az emberek: „Aztán ’52-be, mikó a mi elnökünk Tito elnök elszakadt Oroszországtól, aztán kezdődött a népnek a jó élet. Ez tartott ez ’85-ig. Ez szép élete vót a népnek. Így még nem élt nép mint akkó”. Tito nagy népszerűségnek örvend, egy adatközlő szerint: „Kikaparnánk a földből, csak visszatérjen”. Titot Kádárral is össze szokták hasonlítani, kiemelve hogy Tito jobb volt, mert „nem hagyta magát az oroszoknak”.

Szaján viszonylag nagy kiterjedésű falu. A faluban elhatárolhatók egymástól az egyes településrészek. Két fő rész van: Vilmatér, *Simonfalva*, (harmadikként idevehető *Poszrák*). Simonfalvát az általános meggyőződés szerint a gazdag Kabók Simon hozta létre, itt a legszegényebb, legkiszolgáltatottabb családok lettek otthonra. Vilmatér és Simonfalva állandó harcban voltak egymással. A vilmatérieket „vörösöknek” hívták, a simonfalviakat „fehéreknek”. A két tábor között még a kocsmák is fel voltak osztva, a módosabb vilmatériek Sötét Gyuri kocsmájába jártak, míg a „fehérek” a *Zsidó gyerekek* kocsmájába. Ha valamelyik tábor tagjai átmentek a másik territoriumára (kocsmájába), annak bicskázás lett a vége. Hasonló esetre ismerünk hazai analógiát.⁶²

A faluközösség belső kohéziója a szomszédos falvakkal összehasonlítva nyilvánult meg. Itt mindenekelőtt Jázovát⁶³ kell említenünk. „A szajániak a jázovaiakkal köztösködek. Szajánba nam tehette be a lábát jázovai legény”. Arról is lehet hallani hogy a jázovaiak „gombalüvő”-nek csúfolták a szajániakat, a szajáni határban található nagyszámú gomba miatt. Arra is vannak adataink, hogy ezek a konfliktusok Padéval is megvoltak, de a jelek szerint sokkal gyengébben. Itt is megfigyelhető, hogy a magyar lakosságú falu lakói a magyar falvakkal rivalizálnak és nem a szerbekkel. Ugyanezt tapasztalható román-magyar kontextusban Kalotaszegen, ahol a rivalizáció a magyar falvak között zajlik és nem a román településeket tekintik vetélytársnak.⁶⁴ A néhány kilométerre levő szomszéd falu Tiszahegyes (Igyos) úgy szólván teljesen szerb lakosságú. A szajániak jóban vannak velük, kölcsönösen tisztelik, megbecsülik egymást. Úgy általában a bánati szerbekről az a vélekedés, hogy „jó emberek”. Tőlük megkülönböztetik a Balkánról felvándorolt menekülteket, vadnak, fékezhetetlennek tartják őket. Szajánban jó néhány ilyen „boszanác”

⁶² Visontán a Felvég és az Alvég csatározott egymással hasonló módon Hoppál 1970. 34.-35.

⁶³ A szajániak körében is ismert az a monda, amely Jázova nevének eredetét magyarázza, a török szultán fiától származtatva azt v.ö. Ferenczi 1978.

⁶⁴ Fülemile 1996. 72.-73.

család él, s ezek jórészt csak egymással kommunikálnak. A szajáni magyarok közül inkább a férfiak tudnak szerbül, de ők se mind, a nők között meglehetősen ritka a szerb nyelvtudás. A lakosok szinte kizárólag magyar hírforrásokból táplálkoznak.

A szajániak számára „bánságinak” lenni is identitásuk részét képezi. Általános vélekedés szerint a bácskaik ráfartibbak, gőgösebbek, jobb soruk van. A bánátiak, de különösképpen a szajániak viszont szorgalmasak és becsületesek. A magyarságtudatot tekintve is különbség van a két táj között: „Bácskába magyarul beszél a szerb is, Kikindán szerbül a magyar.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

BÁLINT Sándor

1976 A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75-2. Szeged

DÉGH Linda

1952 Kálmány Lajos munkássága és a történeti énekek. In: Kálmány Lajos népköltési hagyatéka I. Történeti énekek és katonadalok. Bp. 71-134.

DOBOS Ilona

1973 Tarczal története a szóhagyományban. Bp.

FEJŐS Zoltán

1985 Hiedelemrendszer, szöveg, közösség. Néprajzi Közlemények, XXVII-XXVIII. Bp.

FERENCZI Imre

1974 Rózsa Sándor és társai: Jugoszláviai magyar néphagyományok. Somogyi-könyvtári műhely, 3. sz. 309-320.

1978 Jugoszláviai magyar hiedelmek és népmondák a törökökről és tatárokról. Néprajz és Nyelvtudomány, XXII. 181-224.

FÜLEMILE Ágnes

1996 Történeti idő és emlékezés egy kétnemzetiségű kalotaszegi községben. Regio, 1996/1. 64-86.

GYÖRFFY György

1963 Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Akadémiai Kiadó, Bp.

HOFER Tamás-NIEDERMÜLLER Péter

1987 Hagyomány és hagyományalkotás, Bp.

HOPPÁL Mihály

1970 Egy falu kommunikációs rendszere. Az MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontjának szakkönyvtára 11. Bp.

ISTVÁN Imre

1956 A 150 éves Szaján. (Kézirat)

KÁLMÁNY Lajos:

1882 Szeged népe II. Temesköz népköltése. Aradon.

KATONA Imre

1974 Parasztágunk történelem-szemlélete. In: Idő és történelem. Szerk. Kákossy László, Gaál Ernő. Bp.

KÓSA László

1973 A magyar nép történeti emlékezete. Tiszatáj, 3. sz. 48-58.

1980 Megjártam a hadak útját. A magyar nép történeti emlékezete. Bp.

KOVÁTS Valéria

1962/63 Szigetvári történeti néphagyományok I., II. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1961, 1962, Pécs.

KULCSÁR Péter

1973 A szegedi Dózsa-hagyomány legendája. Tiszatáj, 2. sz. 66-71.

LUBY Margit

1938 Népünk történelmi tudásáról. Társadalomtudomány, 169-176.

PÉTER László

1973 Kiirtandó-e a Dózsa-hagyomány? Tiszatáj, 2. sz. 65-66.

PLÉH Csaba

1979 Szövegekre emlékezés és hagyományozás. Ethnographia, 106-111.

TÓTH Ferenc

1975 Kálmány Lajos nyomában. Az észak-bánáti népballadák élete. A balladákat gyűjtötte Katona Imre és Tóth Ferenc. Újvidék.

TÖRKÖLY István

2000 Hívjuk az élőket, siratjuk a holtakat. Szaján története. Toronto.

ZSIGMOND Győző

1995 A népi történelemszemléletről. Néprajz és Nyelvtudomány, XXXVI. Szeged, 85-103.

Geschichte und Volkserinnerung

GÁBOR GYÓNI

Den Folkloreschatz von Szaján sammelte als Erster Lajos Kálmány, seit dem läuft die Sammelarbeit mit wechselnder Intensität und kann seit 1970 als kontinuierlich bezeichnet werden.

Der Verfasser untersucht, welche Wandlungen ein bestimmtes folkloristisches Erinnerungsgut – die geschichtliche Erinnerung – eines Dorfes im Laufe der Zeit durchgemacht hat; was davon ist es, was vor fünfzig oder hundertzwanzig Jahren in der mündlichen Überlieferung noch unverblasst lebte und auch heute noch problemlos gesammelt werden kann, und was dagegen mit der Zeit verlorengegangen ist.

Szaján besteht in seiner heutigen Form seit 1806, den überwiegenden Anteil seiner Bewohnerschaft bildeten Abwanderer aus Szeged. Natürlicher-weise nahm auch die Kollektiverinnerung zu jener Zeit ihren Anfang. Die Erinnerungen an die Vorfahren und deren Zuwanderung aus Szeged, die sich vor einigen Jahrzehnten noch lebhaft offenbarten, verblasen merkbar immer mehr. Dagegen lebt die Erinnerung an die Ereignisse des Freiheitskampfes von 1848 auch heute weiter. Wie in diesem Fall, kann man auch in anderen Fällen feststellen, dass die einzelnen geschichtlichen Ereignisse des Freiheitskampfes in der Volkserinnerung oft miteinander vermischt werden (so z.B. werden die Betyaren oft mit den partisanen verwechselt). Man merkt auch, dass die vor zwei-drei Generationen noch deutlichen Erinnerungen heute nicht mehr anzutreffen sind (z.B. die gesichte über Zimánk): Die Erinnerungen an die ehemaligen deutschen Ansiedler sind bis heute ziemlich lebendig erhalten geblieben.

In die Untersuchung der geschichtlichen Erinnerung wurden auch Ereignisse der jüngsten Vergangenheit miteinbezogen und auch Fragen in Bezug auf die Identität gestellt. Es konnte ein starkes lokales Identitätsbewusstsein festgestellt werden, das nicht vorrangig durch die ethnische Zugehörigkeit bestimmt war. Ganz im Gegenteil: die Szajáner hielten die Bewohner der benachbarten ungarischen Dörfer für ihre stärksten Rivalen. Gleichzeitig war auch eine Art Banater Identitätsbewusstsein im Gegensatz zu den Ungarn in der Batschka spürbar.